

MELLÉKLET 1

Jelentés az 1864. évi Karácsonyi-pályázat eredményér l

(Felolvasatott a magy. tud. Akadémia mart. 31-dikén tartott rendkívüli ülésén.) Tizenkettedik (összes) ülés. 1864. március 31-én. Kubinyi Ágoston tiszt. tag elnökle alatt. 92) szám.¹

A gr. Karácsonyi-féle jutalomért ez évben 10 drámai m pályázott. A bírálók bizottsága, b. Kemény Zsigmond tiszteleti tag elnökle alatt, Jókai Mór, Gyulai Pál, Pompéry János és Bérczy Károly lev. tagokból állott, kik az utóbbit választották tudósítoul, hogy az akadémiai ügyrend 118-ik pontjához képest értekezzék a pályázatról, s a közmegállapodás szerint alaposan indokolva adja el annak eredményét. Egyszersmind utasításba foglalták azt is, hogy a pályam vek feletti vélemények eltérését ne csak a nézetkülönbség kiemelésével, hanem – mintegy jegyz könyvileg – a szavazatok számával, habár név nélkül is, jelölje meg.

S a vélemények valóban nemcsak az összes pályázat min sége, hanem az egyes pályamüvek viszonylagos becse felett is meglehet sen különböz ek voltak: mert míg a bírálók egyike a jelen pályázat eredményét kielégít nek találta, amennyiben a pályam vek közt egy jelesre s három – egy vagy más tekintetb l – megdicsérhet re akadt, adott sok évi tapasztalásai szerint máskor, ha a többi közül vált is ki egy-egy jelesebb, a többi irodalmunk jelen színvonala állott: addig a második bíráló a versenytársak közt egy jelest, s csak egy dícséretest talált; a harmadik, negyedik és ötödik bíráló pedig jelesnek egyet se, s kiemelend nek legfeljebb két m vet véleményezett.

A kérdéses pályam vek jó tulajdonainak s fogvatkozásainak hosszas és tüzetes megvitatása után, a bizottság elnöke szavazás alá bocsátotta az ügyet, s ekkor a bírálók hármának, és így a többségnek dönt szavazata határozattá emelte azt, hogy a *gr. Karácsonyi-féle drámai jutalom az évben nem adható ki, mert a pályam vek egyike sem felel meg a pályázat feltételeinek*, melyek az akadémiai ügyrend 119-ik pontjába ekkép vannak foglalva: „A jutalom a viszonylag legjobb m nek csak úgy adatik ki, ha egyszersmind szini, drámai és formai tekintetben haladást tanúsítónak, s így önbecsileg is kitüntetésre méltónak találtatik.”

Következett a kérdés, hogy – miután az akadémiai ügyrend a dícséretes m vek megemlítését is kívánja – a jelen pályam vek közül melyek dicsértessenek meg?

Itt már összehangzóbb volt a bírálók véleménye, mert a jutalmat ki nem adó többség is viszonylag legjobb m nek a 8. szám alatti „József császár” c. ötfelvonásos tragoediát találta, melyre ez iránt két bíráló – mint sok jeles tulajdonnal, s t, szerintük, önálló beccsel bíróra, s így jutalmazandóra szavazott.

Indokolás végett e m vázát ide kell iktatnunk.

Az 1. felvonásban József, még mint anyjával együtt uralkodó, gróf Falkenstein álnév alatt utazván, gróf Szécsy Ilonát apja ravatalánál találja, s reá ismer a n re, ki neki Rómában bokkrétát dobott, s kit este a bálban percre újra látott, s hallotta e szavait: „*Oh szeresd egykor hazámat!*” – Józsefben ezen emlékkel a szerelem fellángol, s im e percben j a tudósítás, hogy Mária Therézia meghalt, mire sietve távozik.

A 2. felvonásban Szécsy Ilona közli nagybátyjával, Ghymes gróffal, hogy József császár szereti t, miért is Bécsbe készül, hogy ott a császár szivére hatva, vele a magyar haza jogát elismertesse. is szereti; ugymond, a császárt, de jobban a becsületet, s még annál is

¹ A pályázati jelentés szövegének helyesírását **nem** korszer sítettük.

jobban a hazát. Ghymes aggodalmaira és tartóztatásaira azt is kijelenti, hogy szeretni tud, de meghalni is, – és Bécsbe megy.

A 3-ik felvonásban Szécsy Ilonát bécsi fényes termében találjuk, egy estélyen, melyre az el kel világgal a császár is megjelen. – Ilona tudja, hogy „*neve Bécs ajkain forog, hogy becsületére otthon keresztet róttak, s ártatlanul eldobott neve díjában még semmit se nyert*”. Ma tesz végs próbát, Józsefet arra bírni, hogy az ország jogait adja vissza, s csakis ez áron hódolna meg a császár szerelmének: ez azonban tiz év m vét, s szerinte milliók üdvét, javát nem áldozza fel szerelmének, s hogy e gyöngeség meg ne lepje többé szivét, Ilonát a vendégek el tt eltaszítja és megbélyegzi.

A 4-ik felvonásban József – ki szerz gyanítása szerint – Hórát az oláh lázadás iránt bizta volna meg, Rosenbergt l megtudja, hogy Szécsy Ilona Zaránd megyébe vonult, megdöbben, s nehogy a szeretett n az oláhok dühének áldozatául essék, titkárát, Günthert, kir l tudja, hogy Ilonát szintén szerette, védíráttal küldi utána. Günther épp akkor érkezik, mid n Hóra már megrohanta Ilona lakát, s társával verseng, kié legyen a lány? A császár védíráttát Hóra koholtnak állítva, széttépi, s Ilonát ölelni akarva, az a tüsz b l kirántott késsel önmagát döfi át, bár el bb teljes resignatioval mérget vett. Günther halált kíván: Hóra halálra küldi t.

Az 5-ik felvonásban József beteg és megtört. Egyenként látja tervei meghiusultát, s lelkét ezenkívül a Szécsy Ilona utáni bánat nyomja. Kaunitz j , és jelenti, hogy kilenc magyar megyében megtagadva a hódolat, s nyílt lázadással szegülnek a császári rendeletek ellen. – József szivéhez kap, s ájultan esik székébe hátra, majd magához tér, s a Kaunitz által bejelentett magyar küldöttség szószólóját fogadni kész, de el bb meghagyja titkárainak egy irat készítését, melyben visszahuz mindent, mit tiz év alatt tett, tavaszra pedig koronázást s az alkotmányra esküt ígér. – Ghymes gróf, a szószóló, j , beszél, József felel, átadja az iratot, s nemsokára kimerülten meghal.

E f cselekvénybe még egy más is van sz ve. Günther az öreg Lascy unokahúgának jegyese, de Ilonát megismervén, beleszeret; Ilona, politikai céljainak el mozdítására, felhasználja Günthert, ki az estélyen Lascy hugának megvallja, hogy már nem szeretheti, mire az boldogtalanná lesz és zárdába megy. József nyomára j Günther kis árulásának, de megbocsát neki, mert természetesnek látja, hogy Ilonát nem szeretni nem lehet, Ilonának nem bocsátja meg azonban a Güntherrel való kacérkodást, s ennek is része van abban, hogy t az estélyen meggyalázza.

E vázlat azonban sokkal rövidebb, hogysen a m egész szerkezetére lehetne venni bel le következtetést, mely szerkezet érdekét még a cselekvényhez szorosán nem is tartozó jelenetek emelik. Így, mid n József, a jobbágyok terheir l személyes meggy z dést szerzend megfogja az eke szarvát; mid n a folyamodó küldöttséget fogadja; mid n az egyenes lelkü vén tábornagy Lascyval, az udvaronc Rosenberggel, a számító diplomata Kaunitzcal társalog, mind ez, bár a cselekvényt nem látszik el mozdítani; jellemének kidomborítására szolgál, s valóban látjuk is benne a határozottan haladó, egyénileg igazságos és népboldogításra törekv fejedelmet, ki a XVIII. század eszméit l áthatva, a cosmopolitismus és a demokrácia alapján új állapotot akar szervezni. E jelenetek készítenek el sorsa tragikumának átértésére, mi habár politikai céljainak meghiusulása révén is történik közvetlen szemeink el tt, mégis, látjuk, mint j rögeszméje, vagy szerinte jó szándékának félreértése miatt, küzdésbe népeivel, mint hasonlik meg a birodalommal, a hozzá ragaszkodókkal, szive mély hajlamaival, mint törik meg, s halálát – bár nem drasticus közvetlen eszköz, t r vagy mérgezés idézi el – tragikailag meghatónak találjuk.

E m szerz je a cselekvényt a két f szerepl – József és Ilona – jelleméb l fejleszti. Mind a kett lelkében megvan a küzdés, Ilonában a n i becs let, József iránti szerelme és a hazaszeretet közt, ez utóbbi gy z; – bár h marad – odadobja hírnevét s a végs kísérletnél megbukva, épen az, kit h n szeret, taszítja el és gyalázza meg, becsületét feláldozva a hon

ügyében semmit sem nyert; erkölcsi halálát a kedves kéz okozta, s habár most be is látja, hogy a nő kötelességei közt a becsület megóvásánál nincs elbbvaló, h marad szerelméhez, de mindezt, mind a honért hozott áldozatát megsemmisültnek látván, nem akar menekülni a halál el l, melyet közvetve bár, s nem szándékosan, ismét szerelme tárgya küld reá.

József lelkében is folyik tragikai küzdelem: szerelme és a kötelesség közt, melyet hite szerint népei boldogítására vezet cél elérhetése végett magának kit zött. Ez utóbbi gy z; politikai meggy z désének feláldozza szerelmét, s hogy a gyöngeség – mint nevezi – többé meg ne lepje, meggyalázza és el zi magától szerelme tárgyát. E seb folyton sajog szívében, égeti, gyötri a tudat, hogy e n erkölcsi megsemmisültét, s kés bb halálát okozta, egyéni érzélemvilága tátongó r, melyet politikai kitüzött céljának áhitott eredményével igyekszik betölteni; de ezen eredmény semmivé kezd oszlani, a beteg test és lélek küzd az áradattal, s az eljátszott élet utolsó percében kénytelen belátni, hogy minden, amiért egyéni hajlamait, lángoló szenvedélyét, boldogságát feláldozta, meghiusult, s végre is kénytelen az engedményre, melyet, ha egykor Ilona kérelmére megad, boldog lehetett volna.

E tragikai küzdelem és bukás bizonytal nem oly közvetlen hatású a jellemdrámában, mint ott, hol az egyéni szenvedélyek viharzása izgató, rémes tettekben nyilvánul, pl. Wallenstein halála nem idéz fel közvetlen hatást, mint az „Ármány és szerelem” halvány limonadeja, s ki tagadná mégis, hogy emebben mélyebb, valódibb, nagyobbyszerű a tragicum, mint Ferdinand és Luiza hosszas haldoklásában. Ki kételkednék, hogy Wallenstein belbecse mérhetetlenül felülmúlja ama polgári drámáét?

Nem mintha e pályam vet Wallenstein mellé akarnám helyezni, csupán azt óhajtom megjegyezni, hogy József császár szerz je a compositioban s a jellemek rajzában hasonló objektív felfogás nyomán járt, melyen Wallenstein írója. A magában kis cselekvény itt is, ott is, a jellemek bens szükségességéb l foly, h seik a kit zött cél felé haladva, s az utjokba es akadályokkal küzdve, csalódva, bens leg megszakgatva buknak el – s mi, ha tetteikkel hibáztatjuk is, belátjuk, hogy csak így, és nem másképp lehetett cselekedniök, s hogy sorsuk végzete már jellemükben feküdt. Ez tisztán és egyedül er s, biztos vonásoknak tulajdonítható, mellyel az egyének jellemei határozottan kidomborodnak, és annak, hogy minden tett, minden szó, minden egyéniség, mely a f cselekvény kör l forog, ennek, s a f jellemek illusztratiojára szolgál, s nem válik üres, céltalan, untató hézagpótlóvá.

József császár végének tragicumát csökkentí az, hogy betegségben halt el. A pályam írója azonban igen ügyesen sz tte úgy e helyzetet, hogy a végcsapást országlati terveinek dugába d lte adta meg neki, s ez tiz év munkájával t is megsemmisíti. Ájulásából magához térve az orvos kérdésére, mit érez a szíve táján, felel:

Mit érezek? – Pokolt!
Az angyalok bukását! A nemes
Szándék égéb l félreismerés
Poklába!

S tovább, mid n a magyar követség szónokának a visszavonásról szóló oklevelet átadja:

Óh, saját
Halálítéletem! – Óh, hát ezért
Éltem, viraszték, küzködém; – tiz év
Munkája – s egy lehellet fujja el!
Saját lehem! Szerelmem, óh, ezért
Áldoztalak fel? Ilonám az égb l
Látsz-e reám? Nézd, Józsefed magát
Áldozza fel, mint téged áldozott, –

Öli meg, amint tégedet megölt!
Mindezt a népei javára.

És ismét, mid n Ghymest visszatartva, így szól hozzá:

Te voltál, Szécsy Ilona
Atyai szívü bátyja? Tudd meg, én
Öltem meg t. Pedig hogy' szeretém!
De jobban nála – százszor jobban, ah –
Ez álmokat. S szívét feláldozám!
A tiszta gyémántot izzó tüzön
Elpárologtatám s árán – e szép, de
Tün szivárvány csalképét vevém!
– tiszta volt s meg kelle halnia!
tiszta volt! Ez egy szó nyomta még
A szívemet. Bocsáss meg!

E szavak, melyekben József sorsának tragikuma van kifejezve, egyszersmind költ i igazságtétel Szécsy Ilona emlékének. Ilona halála küls leg tragikaibb szinezet .

Elszántan, bevárni a duló oláhokat, így szól:

Ah! Tudta-é, hogy itt
Rejt ztem el, mint lomb alá a meg-
Sebzett madár: hogy éppen így, reám
Küldé boszúja véres eszközt?
akarát! – S lehajtott fejjel én
Bárdját nyugodtan várom; már el bb
Éré csapása szívemet s mi benne
A legmagosb oltáron állt: hazám!
Csak sújts, er sben nem sújthatsz!

Imádkozni akar, de az ég falvak látványától visszatántorodik, íróasztalához megy, levélcsomagot vesz el , s lyrai hangu szép monológgal égeti el a Józsefre emlékeztet tárgyakat. Az oláhok j nek. Ilona mérget vesz, s imazsámolyára térdel:

Isten, haragszol-é reám? Szegény,
Szegény leányra, hajh, ki nem tudá
Mit tesz! Ki önként törte meg szívét
Nagy díjra várva – és mit sem nyere:
Csak nagy csalódást s örök élt kint!
Óh, balga én! Ki elvetém a bölcs
Tanácsot: „Asszony semmit sem szerethet
Jobban becsületénél.” Balga és
B nös szívem! Magadba' b nh döl.
Könyörögj helyettem, áldott Sz zanya!
S te, üdvözít Krisztusom, te légy
Hív közbe'járóm. – óh, légy érte is,
A b nösebbért! Nem, nem; – én vagyok
A b nösebb: ki meg nem sz ntem t
Szeretni, – s áldom, ah, gyilkos kezét!

Kaunitz, Lascy, Ghymes, Rosenberg, Günther – mind néhány vonással, de tisztán van jellemezve; szerző a drámai objektivitást soha ne téveszti szem elől, s valamennyit oly szavakkal lépteti fel, melyek jellemük s a helyzet illusztrációjára szolgálnak.

Kifogásul lehetne talán a pályamű ellen felhozni, hogy a mese conceptiója Mühlbach hasonló című korrajzából van véve, s hogy helyenként a drámában is a korrajz szavai, kifejezései fordulnak elő. Az utóbbira nézve, a pályamű írója mindenütt történelmileg feljegyzett tételeket vesz át, a conceptiót illetően pedig Mühlbachnál egy lengyel grófné, a pályaműben Szécsy Ilona köti feltétlenül szerelmét hona ügyéhez; de míg amaz szegénységgel küzd, s József semmi anyagi segély nem akar elfogadni, addig Szécsy Ilona fényben él, befoly a diplomatiára, s általában annyira különbözik Mühlbach Wielopolszka Annájától, hogy mindössze csak annyit lehet mondani, hogy a pályamű alkalmasint nem születik, ha írója Mühlbachot nem olvasta volna. Ilyen elzményeknek azonban sok jeles mű köszönhet már.

A dictio általában jó és szép, fennkölt, emelkedett, lyrai, gyors, ahol kell, s többnyire jellemző. A nyelv és verselés kevés kivétellel hibátlan, a jambusok könnyűek, tisztán és hangzatosan folyók.

Mindezen okok összehatása indítá arra a bírálók kettejét, hogy a Karácsonyi-jutalmat a „József császár” című tragoedia, mint nem csupán a többiekhez viszonylag legjobb, hanem önbecsüleg is jeles mű részére kiadhatónak véljék. Azonban hódolniok kellett a többség szavazatának, mely a mű iránti szigorubb nézeteit következőképp indokolta.

E többség a „József császár” című tragoediát társai közt legjobbnak találta ugyan, s tönbecsüleg is egy és más tekintetben jelesnek, de mégsem becsülhette olyannak, mely a kitűzött pályadíjat megérdemelje. A „Gróf Karácsonyi-jutalom” nem rendeli a jutalom kiadását a viszonylag legjobb műnek, s t egyenesen megkívánja, hogy a jutalmazandó mű önbecsüleg is színi, drámai és formai tekintetben kitűnő legyen. Ez igényeknek „József császár” minden dicséretes tulajdonai mellett sem felel meg, mert habár színi és formai tekintetben némi szigorubb követeléseket többé-kevésbé kielégít is, drámai tekintetben oly nagy hibái vannak, melyek egy nagyobb tehetséggel írt dráma aesthetikai sikerét is kockáztatnák. A bírálók többsége tisztán aesthetikai szempontból indult ki, s mellözött minden oly kérdést, melyhez hozzá szólni talán joga lett volna. Nem vizsgálta, vajjon József korát, mely oly közel van napjainkhoz, alakíthatni-e jobbra-balra elég szabadsággal s így eléggé költőileg; vajjon e kort illetően leg használhatja-e a költő azt az eljogot, mely a régebbi korszakokra nézve mindig megilleti, tudniillik oly tényeket is teljes szabadsággal fölvenni költeményébe, melyeket a történelem még nem hozott tisztába; vajjon e mű szerzője minden látszólagos objectivitása mellett nem foglal-e némi subjectiv álláspontot, mely nem engedi, hogy rajza csak általában véve is összhangozzék a történelmi igazság szellemével? A bírálók többsége mindezt mellözte, s csak tisztán aesthetikai szempontból ítélte.

Szerző József császárt, mint reformator fejedelmet s szerelmes férfit tünteti fel. József feláldozza szívére e reformterveinek, legyőzi lángoló szenvedélyét egy magyar grófné, Széchy Ilona iránt, ki t szereti, s t kedvese is kész lenni, ha felhagy reformterveivel. A lelkesült reformator, hogy többé kísértetbe ne jöjjön, feltűntén, némi botránnyal távozni parancsolja Bécsből a grófnét, s még nagyobb kitartással igyekszik valósítani reformterveit. Széchy grófné Zaránd megyébe távozik, hol az oláh lázadás áldozata lesz, mely szerző szerint a magyar nemesség megijesztésére idéztetett elő. József egyik titkárát, Günthert küldi a grófné megmentésére, de hiába, – az oláh lázadók nem engedelmessékednek, s Günthert is megölik. Azonban József terveit, a politikai körülmények, kivált Magyarország ellentállása miatt, nem hajthatja végre, a magyar követség sürgetésére visszavonja, s lélekben-testben megtörve meghal. Végszavai ezek:

Eszméim élnek; – századév, amíg
Érvényre jutnak. Megtisztulva, mert
Sokat hibáztam, vétkezém. Talán
Kiengesztelve bennök, amit én
Nem bírtam egyeztetni: nemzetek
S emberiség joga; most ismerem,
Hogy mind a kettő szent; s egyoldalú
Volt harcom, ezt amannak szembevéve;
Ezért bukom, nem mert gonosz valék,
Csak mert a jót nem jól akartam. Az,
Mi céljaimnak magva volt: megél
S kihajt, gyümölcsét meghozandja még.
Most várni is tudok; van már időm!
Hisz századév: egy Józsefnek mi az!
Ki örök életet kér: a jelen
Azt nem szorítja.

Kétséget nem szenved, hogy minden nagyobb szerű reformator bukása tragikai, s annál tragikaibb, minél nagyobb összeütközésbe jött saját szívével. Ezért a bírálók többsége teljesen méltányolja e mű tragikai alapeszméjét, azonban kénytelen kijelenteni, hogy drámailag, cselekvényben nincs megtestesítve. József mint reformator lép fel, küzd, és megbukik. Jól van; de kivel küzd és miért bukik meg? Hallunk ugyan a szereplők ajkairól elég ide vonatkozó dolgot, s a végbeszédében maga József is megmondja; de hol vannak az ellenálló, akadályozó eszmék élgyénekekben és szenvedélyekben feltüntetve, hogy elttünk küzdve, bonyodalmat és katasztrófát idézzenek el? Hol vannak a cselekvényben József tévedései, ballépései, melyekről maga is emlékezik, s melyek reformjai sikerét annyira semmivé tették? Szóval, hol van a reformator drámai küzdelme, s a bukás drámai kényszerűsége? A cselekvényben sehol. E tekintetben a cselekvény künn a színpalán mögött foly le, s az eredmény mintegy bejelentetik. Ki történelmi drámát írt s a politikai eszmék és szenvedélyek küzdelmére kiváló súlyt helyez, mindezt a cselekvényben is fel kell tüntetnie. Mivé válnék Shakespeare Coriolánja és Julius Caesarja, ha amabban az aristocratia és democratia, ebben a caesarizmus és respublika küzdelmét nem látnók drámailag feltüntetve. Érthetnők-e Coriolán és Brutus bukását, ha költő az ember szenvedélyét, az államférfiu tévedését, s a viszonyok kényszerűségét oly drámailag nem szövi vala be a cselekvénybe? Nem Shakespeare-i művet kívánunk, de oly történelmi drámából, mely egy politikai reformator tragikai bukását tárgyalja, nem tulszigor a politikai küzdelmek drámai feltüntetését követelni. Nem tagadhatni ugyan, hogy József reformküzdelmét és bukását drámai cselekvénybe szorítani nagyon nehéz, csaknem lehetetlen; de ez a nehézség még mentségül nem szolgálhat a szerzőnek, ki minden megszorítás nélkül szabadon választhatta tárgyát.

Szerző a politikai küzdelem drámai rajza helyett megelégszik némi korrajzzal. Egy csoport mellékszemélyt léptet fel, kik nem helyeslik ugyan József politikai reformját, de nem is akadályozzák, s általában nem folynak be a drámai cselekvénybe. Belőlük egy egész görög tragoediabeli chorus képződik, mely tiszteli, félti, sajnálja Józsefet, jó tanácsokat zeng fülébe, s végre megsiratja. E chorus egyik tagja, Lascy, éppen nem kedveli József reformterveit. Eleinte azt gondolja az ember, hogy mint a hadsereg képviselője van feltüntetve, s komoly bonyodalmakat fog okozni. Szó sincs róla. Egy pár atyai intésből áll egész ellenzéki sége, a hadseregnek pedig annyira nem képviselője, hogy a hadsereg a török háborúban, – mint Daller az ötödik felvonásban mondja – csak akkor győz, midn József, Lascy és Hadik helyett, Laudont nevezik ki fővezérré. Rosenberg udvaronc, szintén nem pártolja a reformokat. Ugy látszik, az osztrák aristocratia véleményét tolmácsolja. Azonban nagyon

jámbor ember, még vitatkozni sem igen mer Józseffel. Miatta akár jobbra, akár balra d lhetnének a dolgok. Günther e tekintetben szót sem érdemel. Legerélyesebb köztük Kaunitz miniszter, legalább sokat vitáz Józseffel, s t némi cselekvénybe is elegyedek, amennyiben pártolja, bátorítja Széchy Ilonát, meglevén gy z dve, hogy csak e n akadályozhatja meg József reformjait, melyek a birodalmat végromlással fenyegetik. Mindemellett neki sincs drámai jelenete, s a cselekvénybe sehol sem foly be. Ez alakok különben egy pár biztos vonással elég jellemz n vannak rajzolva. Kár, hogy a szerz nem volt képes hasznukat venni. Ha általuk azt tudta volna feltüntetni, hogy József legkedveltebb embereivel is er s összeütközésbe j , hogy Józsefnek nincs senkije, ki terveinek lelkesült végrehajtója legyen, s mindez némi hatást gyakorolt volna a cselekvény folyamára is, akkor talán, mint nem szenved leges chorus, egy kis drámai élet el idézésére szolgáltak volna.

Szerz legf bb súlyt helyez Magyarország ellenállására. Ezt egy követségben érzékíti meg, melyet Ghymes gróf vezet, mely ki és bejár, oratiokat mond az alkotmányos jogokról, nemzetiségr l – de, természetesen, se nem cselekszik, se változást el nem idéz. A követség els jelenete csak arra szolgál, hogy József szilárdságát feltüntesse, a második, hogy visszahuzza rendeleteit, de a visszahúzásra nem a követség veszi rá, hanem a szinfalak mögött történt dolgok; maga József mondja a követség bebocsáttatása alkalmából: „*Miért esengen? Nincs arra szükség, hisz parancsolás most már a tisztók.*” Ily drámaiatlanul van felt ntetve a József reformjait ellenz k küzdelme. Az alkotmány és nemzetiség képvisel i nem keltenek bennünk semmi részvétet. Szerz igyekszik Józsefet minél nagyobb alaknak tüntetni föl, de az t megbuktatókat oly törpéknek festi, hogy épen azért nem érthetni József bukását, s meg nem nyugodhatni benne. József végbeszéde, melyben tragikai megbánását fejezi ki, teljességgel nem következik a drámai cselekvényb l. Az a szerz philosophiája, s t megengedjük, hogy lehet Józsefé is, de nem azé a József, ki el ttünk küzdött és megtört, drámailag csak reá van er ltetve. József, a szerz minden törekvése mellett sem eléggé drámai személy. A hosszas expositio után mindjárt a legdrámaiatabban lép fel. Nem reformrendeleteit adja ki, melyeken bukása alapszik; azokat az els és második felvonás között már kiadta, hanem az érdemetlen nyugdíjakat vonja el, az érdemetlen hivatalnokokat teszi le, mi mind jellemz lehet, de nem foly bel le semmi. Aki a történelmet nem ismeri, a drámából csak nagy kés re tájékozhatja magát József reformjairól. Csak elszórva és általánosságban van szó róla, s leginkább a magyar követség panaszos beszédéb l érthetjük meg. – Hóra dolgát nem használta fel a szerz elég drámailan. Hóra inkább csak arra szolgál, hogy legyen kinek megölni Szécsy Ilonát, mit a szerz egy durva jelenetben rajzol. Ha József Hórát a magyar követség eltávozásakor, elkeseredésében, nagy lelki küzdelem után biztatná fel, s kés bb hallván iszonyu tetteit, látván a nyers democraticus elemek haszontalanságát, kiábrándulás és lelki vád furdalnák, s ez fordulatot idézne el a cselekvényben: az episod dráma érdeküvé válhatnék, azt kölcsönözne a kapcsolatos remeknek is. Így semmit sem ér.

Átalában az egész cselekvény nagyon szegény, s csak azon részben vannak drámai mozzanatok, mely a József és Szécsy Ilona közti viszonyt tárgyalja. Csak itt nyer némi drámai életet a tragikai alapeszme, s t, ha a szerz a politikai küzdelemre, melyet nem tudott drámailag feldolgozni, nem helyez nagy súlyt, s a cselekvény ez oldalát veszi f alapul, általában jobb drámát ír, ha nem is történelmet. A szerelmét reformterveiért legy z Józsefet úgy rajzolhatta volna, mint akit boldogtalansága lázassá, er szakossá tesz, ballépésre ballépést halmoz, s így éppen azt, amiért szerelmér l lemondott, épen szerelme miatt nem hajthatja végre. De akkor természetesen az egész m vet másként kellett volna tervezni. Ami Széchy Ilonát illeti, az egy olyan leány rajza, ki becsületét, szerelmét teszi kockára abstractt honszerelembe l, annyira nehéz feladat, hogy a szerz nél nagyobb tehetség költ nek is nem könnyen sikerült volna. A bírálók többsége nem kívánja részletesen vizsgálni, hogy ez szerz nek mennyiben sikerült, de az feltünt el tte, hogy e politikai rajongónak semmi politikai eszméje nincs; pedig csak így lehetett volna megértenünk kivételes lélekállapotát.

Oly kevésbé képviseli a magyar arisztokráciának, mint az akkor már némi fejlődésbe indult magyar demokráciának. Egyikük sem kölcsönöz semminemű színezetet, csak honszerelmes leány, ki Józseffel vissza akarja vonatni reformterveit. Szerző gondokkal dolgozta ki ugyan, de mégis élettelen abstractio, ki nem képes szívünket valóban megragadni. Általában ez a szerzőnek sok eszméje van, a jellemzésben sem mindennapi tehetséget árul el; sokszor egy pár vonással biztosan rajzol, de mind cselekvényben, mind jellemrajzaiban hiányzik a bensőszerű drámai élet.

Íme az okok, melyeknél fogva a bíráló többsége csak dicsérettel kiemelve ítélték meg a művet, és nem egyszeres mind jutalmazandónak.

A bírálók közül négyen említésre méltónak tarták a „Katalin” című ötfelvonásos történelmi szomorujátékot. Ennek meséje Bethlen Gábor halálával kezdődik, kinek orvossági közvéleményét meggyűlölték, Katalin, hogy az éjjel is nyugtalan beteg fejedelem fel ne fedhesse a Katalin és Csáky között kitört találkozót.²

Visszatérve még egyszer a pályázat felfogására, mely szerint három szavazat kettő ellen a Karácsony drámai jutalmát ez évben ki nem adandónak ítélte – sok érdeklődéssel tekinthetünk az 1866-ik évi pályázat, és ezzel kapcsolatban azon kérdés megfontolására: vajjon az akkorra tekintélyessé növekedett jutalom nagysága elég ösztönző-e arra, hogy rejtő vagy szunnyadó tehetségek felserkentésével drámai irodalmunkat oly „haladást tanúsító” művekkel gazdagítsa, mint a pályázat feltételei kívánják, és melyben, mint „önbecsüleg is kitűnőben”, a bírálók egyhangú elismerése össze fog pontosulni?

A jelentés szerzői:

Bérczy Károly és Gyulai Pál

² A Katalin c. drámáról szóló kéthasábos bírálatot, valamint a Kupa c. drámáról írt egy bekezdésnyi rövid ismertetést, mint számunkra érdektelent, mellékletünkben kihagyjuk.